

EGY XX. SZÁZADI SZENTÉLETRAJZ MARGÓJÁRA

BUBNÓ HEDVIG

A szent megtérésének 500. évfordulójára a Jézus Társasága 2021–2022-re Loyolai Szent Ignác-évet hirdetett. A jubileumi eseménysorozat részeként megjelent egy 1986-ban íródott Szent Ignác-életrajz.¹ José Ignacio Tellechea Idígoras *Egyedül, gyalog. Loyolai Szent Ignác élete* címmel magyarra fordított könyvének 2022. március 11-i bemutatóját az alábbi szöveggel harangozta be a kiadó:

„Magányos lett volna a négyszáz éve, 1622-ben szentté avatott Ignác, annak ellenére, hogy halálakor már ezer tagot számlált az általa létrehozott Jézus Társasága? A könyv első pillantásra meglepő címe arra utal, hogy a jezsuita rendalapító mindvégig a maga útját járta, amelyet egyedül ő taposott ki, és saját élettapasztalatából csiszolt simára, hogy azután megoszthassa az emberekkel. A megtérés nagy zarándokújtára kerek ötszáz esztendeje indult el Loyolából egyedül, gyalog.”²

2023. december 11-én, bő fél évvel a könyv megjelenése után „*Krisztus bolondja*” – Loyolai Szent Ignác. Egy modern szentéletrajz és a magyar nyelvű kiadás kulisszatitkai címmel tartottam előadást a Magyar Hagiográfiai Társaságban. Az előadásban ezúttal nem a rend története, még csak nem is a jól ismert jezsuita lelkiség eredményessége került terítékre, hanem annak boncolgatása, hogy milyen megközelítés, milyen hangsúlyok adhatnak létjogosultságot egy modern szentéletrajz megírásának, majd pedig – bő három évtized múltán – magyar nyelvű megjelentetésének. Mi értelme lehet a gazdag jezsuita forrásbázis és számtalan életrajz után egy 20. századi újabb pályaképnek? S ha kiderült róla, hogy igazi sikerkönyv, akkor vajon mi okozhatta népszerűségét, ami miatt számos nyelvre lefordították? Mit adott ehhez a szerző és mit a szenthez fűződő sajátos „kapcsolata”?

A szerző José Ignacio Tellechea Idígoras (1929–2008) baszk származású katolikus pap, teológus és történész, a Spanyol Királyi Akadémia tagja. A Pápai Gergely Egyetemen doktorált Rómában. 1966 és 1999 között egyháztörténész professzorként tanított a Salamancai Pápai Egyetemen (UPSA), közben bizonyos féléveket a Vatikáni Levéltárban töltött kutatással. Nyugdíjba vonulása után már csak egyre romló egészségi

¹ Tellechea Idígoras, José Ignacio: *Ignacio de Loyola. Solo y a pie*. Madrid, 1986.

² <https://www.parbeszedhaza.hu/.../egyedul-gyalog-loyolai...>

állapota szabott határt római tartózkodásainak, hiszen lakhatása mindig volt a spanyolok kollégiumában (Santa Maria in Monserrato degli Spagnoli). A két helyszín egész életét meghatározta, kiegészülve szülőföldje városával, San Sebastiánnal. Fő kutatási korszaka a XVI. század volt, élete jelentős részét szentelte Bartolomé Carranza, a neves domonkos szerzetes teológus, toledói érsek életéhez kapcsolódó források teljes feltárásának. A források szisztematikus publikálásával kívánta bizonyítani, hogy a tridenti zsinaton még mindenkit elkápráztató, majd nem sokkal később eretnekséggel megvádolt, egyszerre tudós és lelki ember Carranza ártatlanságához a gyanú árnyéka sem férhet. Tellechea foglalkozott egyebek mellett V. Károly (1500–1558) spanyol és német-római uralkodóval, remek kismonográfiát írt róla, különösen is a yustei periódusról, de kitartóan kutatta Miguel de Unamuno (1864–1936), baszk származású költő, író és filozófus, vagy Ignacio Zuloaga (1870–1945) baszk festő levelezését is. Ez utóbbi két téma jól példázza, hogy a származás, a tradíció a szülőföld értékeinek feltérképezése és közkinccsá tétele milyen fontos volt számára.

A NÉV ÉS A SZÁRMAZÁS KÖTELEZ?

A szerző saját bevallása szerint Szent Ignác lekötelezettje.³ Nevük azonossága önmagában nem lenne elegendő, hiszen a baszk családok névadási gyakorlatában alapvetően jelen van az Ignác, Iñigo, Iñaki nevek használata. Őt azonban édesanyja hat hónapos korában elvitte Loyolába, hogy Szent Ignácnak bemutassa, felajánlja. Bár a szerző nem lett a jezsuita rend tagja, úgy véli, hogy a védőszent pártfogását és támogatását az ignáci lelkiség útján egész életére megkapta. Papi és történészi hivatása, pszichológiai érzékenysége, a baszk kultúrtáj belső ismeretéből fakadó hitelessége az adottságok olyan különös együttállását hívták életre, amit szinte lehetetlen majd' ötszáz évvel a főszereplő halála után egy életrajz írójának megteremtenie. A szerző ezt még megtudta toldani líraian gazdag nyelvezetével, elemzőkészségével, forráskezelésével, mérhetetlen kulturális ismereteivel. Az életrajz így több síkon élvezhető művé vált, a források pedig nem pusztán felbukkannak benne, mint jól elkülöníthető részek, hanem szinte észrevétlenül, ám hitelesen ízesülnek, valósággal szövetévé válnak a szövegnek.

Milyen célok vezették a szerzőt a könyv megírásakor? Néhány gondolat az első kiadáshoz írt szerzői előszóból: kiemelni Ignác személyiségének azokat a vonásait, amelyek a mai ember számára tanulságosak lehetnek; rátalálni a XVII. századi barokk túlzott lelkesedése és a XIX. század lejárato hangvételő írásai mögött a hús-vér Loyolai Ignácra; elhatárolódni a századok során felhalmozódott kliséktől, melyek sajnálatos módon időközben sokszor legalább akkora történelmi hitelességre tettek szert, mint a valóság – néha nagyobbra –, és amelyek révén a leírt tévedések tovább

³ Egyedül, gyalog, 13.

élnek. Ennek érdekében, csatlakozva a XX. századi Ignác-kutatás tendenciáihoz, ő is a mítosztalanításra törekedett, leporolva mind a túlértékelésre, mind a lejáratásra törekvő írásokról az említett sallangokat, történészként pedig feltárni mindazt, ami a parázs viták háttérében állhatott.⁴ Csak Ignácról írni és nem a Társaságról. Talán ezt a célt szolgálják bizonyos kiemelt témák, mint a spiritualitás vagy a család, a nők (anya, sógornő, anyagi támogatást nyújtó asszonyok, Szűz Mária) és a nevelés (gyakorlatozás) szerepének hangsúlya Ignác életében, nem is beszélve a hétköznapiakban megvívott harcairól – önként vállalt aszkézisről, Szent Ferenchez hasonló Krisztus-követésről (Krisztus, foglya, Krisztus bolondja), visszautasított támogatásokról, perekről, üldözésről.

Milyen alapra helyezte fenti szándékait? Tizennégy évesen olvasta az első életrajzot Ignácról, ezt követően egy másikat, amit nagybátyja, José de Arteche Arámburu (1906–1971) írt róla.⁵ Húszas éveiben egy kis csoporttal két éven át tanulmányozta a *Lelkigyakorlatokat*, majd elolvasta *A zárándokot*,⁶ a *Lelki naplót* és a *Rendalkotmányt*, Fáber Péter *Memorialéját*, Xavéri Ferenc leveleit és életrajzeit, Borgia Ferenc írásait. Vitoriaiban, a papnevelő intézetben töltött évek során alaposan megismerkedett a *Monumenta Historica Societatis Iesu* sorozatának számos kötetével, Ignác és a jezsuiták történetének hiteles forrásanyagával. Ezután lett Rómában a jezsuita fenntartású Pápai Gergely Egyetem, a Gregoriana diákja, ahol nem csupán a könyvtár és levéltár rendszeres látogatója volt, hanem élvezte a nagynevű Ignác-kutató atyák – Pedro de Leturia, Ricardo García-Villoslada, Cándido de Dalmases és Ignacio Iparraguirre – barátságát is. Személyes adalékképpen számtalanszor ellátogatott Loyolába és többször elvégezte a *Lelkigyakorlatokat*.⁷

Az életrajz megírásához azután felhasználta az összes szóba jöhető további forrást, többek között Ignác leveleit;⁸ Diego Lainez, az egyik első társ hosszú levelét (6 fejezet, 62 bekezdés), ami az első életrajzi összefoglaló a megtéréstől 1547-ig; Juan Polanco⁹ előszavát, amit a *Chronichonja* elé illesztett; Luís Gonçaves da Câmara *Memorialéját*;¹⁰ Ribadeneira hivatalos életrajzát¹¹; a boldoggá (1609), majd szentté avatás (1622) tanúvallomásait; a *Monumenta Ignatianá*t, vagyis a kortársak róla szóló írásait.

⁴ José Ignacio Tellechea Idígoras: Egyedül, gyalog. Loyolai Szent Ignác élete. Fordította Arendtné Salacz Nadine. A fordítást az eredetivel egybevetette és a jegyzeteket írta Bubnó Hedvig. Budapest, Jezsuita Kiadó, 2022. A könyv születéséről. Előszó. 15.

⁵ José de Archete: San Ignacio de Loyola. Barcelona, 1941.

⁶ Önéletrajzi írás, amit Gonzalves de Camarának mondott írásba 1553-tól

⁷ Egyedül, gyalog. 13–14.

⁸ Az utolsó hét hónapban több, mint hétszáz levét írt, az utolsót, 1556. július 23-án.

⁹ Polanco 1547-től tíz éven át volt Ignác titkára.

¹⁰ Magyarul: Luís Gonçaves da Câmara: Memoriale. Egy kortárs portré Szent Ignácról. Fordította: Laczkó Zsuzsa SJC. Budapest, Jezsuita Kiadó, 2012.

¹¹ Petro de Ribadeneira: Vita Ignatii Loyolae. Edidit: Candidus de Dalmases S.I. Romae, Monumenta Historica Soc. Iesu, Via dei Penitenzieri 20, 1965.

Nem pusztán a szerzőnek volt személyes indíttatása a könyv megírására, hanem engem is szoros barátság fűzött a szerzőhöz. Az alábbiakban változtatás nélkül közlöm azt az előszót, amit az életrajz magyar kiadás elé írtam *Véletlenek sorozata – és minden, ami személyes* címmel.¹²

1992-ben az az öröm ért, hogy pályázattal elnyertem egy három hónapos történész kutatói ösztöndíjat a Salamancai Egyetemre. Két évvel korábban szereztem történelem–spanyol szakos diplomát, de tanulmányúton még sosem jártam Spanyolországban. Nehéz döntést kellett meghoznunk a férjemmel, hiszen addigra már volt két gyermekünk, de abban maradtunk, hogy egy ilyen lehetőségről nem szabad lemondani. Salamancában nehézségek sora várt rám. Kiderült, hogy egy héttel rövidebb lesz a kutatással tölthető idő, mert az egyetemen még a húsvét utáni hét is szünet lesz. A szálláson nem volt fűtés, az ablakomból egy tűzfalat láttam. A könyvtárban napokig nem jutottam hozzá a kérvényezett kézirathoz. Egyetemisták híján a város is kihalt volt, egy hétig magányosan róttam az utcákat, és azon keseregtem, hogy miért is hagytam otthon egy öt éves meg egy nyolchónapos kislányt. A fizikai nehézségektől nem ijedtem meg, a sok gyaloglás és a délidőben már erősen tűző nap átmelegített, de az érzelmi nélkülözés megviselt, cselekednem kellett.

Még elutazásom előtt az Eötvös collegiumi volt szobatársam és barátnőm – biztos, ami biztos – összekötött a férje nagybátyjával, aki Innsbruckban volt jezsuita páter, Németh Józsefnek hívták. Levelet váltottunk, melyben ő néhány keresetlen szóval beajánlott engem egy Salamancában tanító másik „jeszuitához”, arra az esetre, ha valamiért segítségre szorulnék. Felhívta a figyelmemet arra, hogy ez az ember – akit ő személyesen nem ismert – a salamancai Pápai Egyetem, az Universidad Pontificia egyháztörténet-professzora, és kiváló Szent Ignác-életrajzot írt nemrégiben. Az első tanítási napon felhívtam telefonon José Ignacio Tellechea professzor urat, és már aznap délután mehettem is hozzá „kihallgatásra” az egyetemi kávézóba. Lényegre törő volt, végtelenül barátságos, sőt melegszívű és segítőkész. A kapuk megnyíltak. Másnapról már a Pontificia könyvtárában tölthettem a napjaimat – bár az ösztöndíjam az állami egyetemre szólt –, kutathattam, az ő költségére fénymásolatokat kérhettem, pedig az akkor még meglehetősen drága volt, számtalan embernek bemutatott, közös ebédekre invitált. Az már az első találkozáskor kiderült, hogy ő is baszk, ráadásul San Sebastián-i, mint az én egyedüli spanyolországi barátomék. Két héttel később épp hazaindult, és természetesen felajánlotta, hogy vele mehetek. Bemutatott a családjának, ekkor ismerkedtem meg a húgával, María Ángelesszel és az ő férjével, fiaival. Visszafele természetesen úgy intézte, hogy – mivel az odaúton már sokat beszélünk az ő San Ignaciójáról –, ejtsük útba a fontosabb helyszíneket,

¹² Bubnó Hedvig: *Véletlenek sorozata – és minden, ami személyes*. Előszó. In: José Ignacio Tellechea Idígoras: Egyedül, gyalog. Loyolai Szent Ignác élete. Fordította Arendtné Salacz Nadine. A fordítást az eredetivel egybevetette és a jegyzeteket írta Bubnó Hedvig. Budapest, Jezsuita Kiadó, 2022, 9–12.

Loyolát, Azpeitiát, Zumayát – (az életrajzban is szereplő, Szent Ignác képét megfesteni nem képes nagy művész, Ignacio Zuloaga egykori otthonát) –, majd álljunk meg Vitoriaiban, hogy megmutassa a szemináriumot, ahol a papi pályára készült. Emlékeim szerint itt derült ki, hogy ő nem is jezsuita, ezt hozzám hasonlóan sokan gondolták róla az életrajz megírása miatt.

Ignacio kifogyhatatlan volt a programokból, hiszen maga is állandóan tevékenykedett, tanított, szakmai és baráti találkozókat bonyolított, előadásokat tartott, a legkülönbözőbb felkéréseknek tett eleget, konferenciákon vett részt és kutatott fáradhatatlanul. Lehetetlen lenne felsorolni ismeretségünk huszonöt évének Spanyolország különböző városaiban vagy Rómában, sőt, Magyarországon átélt közös élményeit. Az elmélyült beszélgetések és a rövid idő alatt tett nagy kirándulások jellemezték programjainkat. Gesztusai csúcsaként éltem meg, hogy az első adandó alkalommal látni akarta Magyarországot is, ahol a budapesti családlátogatás mellett Veszprém, Tihany, Eger és Homrogd, az én kis falum és ott édesapám sírja tudott felkerülni a háromnapos „gyorslistára”.

Volt viszont egy másik út, még Salamancából kiindulva, ami mindent vitt, mert mindent meghatározott. A pütkösi hétvégére Toledóba hívták Ignaciót, hogy tartson előadást az ottani papi szemináriumban Bartolomé Carranzáról, az eretnekséggel megvádolt XVI. századi toledói érsekről, akinek a munkásságát évtizedeken keresztül kutatta, és számos könyvben fel is dolgozta. Úgy gondolta, oda is magával visz, ne szomorkodjam az ünnep alatt egyedül az albérletben. Az ilyen utak igen változatos témájú beszélgetésekre adtak alkalmat, barátságunk egyre mélyült, és benne megfogalmazódott a szándék, hogy engem hosszabb távon is segítsen. Elhatározta, hogy „érseke” városában lányává fogad, és ezt nem csupán egy hozzám írt versben deklarálta, hanem élete végéig így is tartotta.

Dolgos hétköznapijaim egyáltalán nem hétköznapi helyszíne továbbra is Salamanca maradt, így „ottjártam emlékére” kaptam meg a Szent Ignác-életrajz egy példányát, azzal a dedikációba foglalt határozott kéréssel, hogy fordítsam le a művet magyarra. Ezt még azon az őszön, amikor Rómába tartva meglátogatott minket Budapesten, Ignacio újabb dedikációval erősítette meg. Egy-két évvel később megkeresett Ambur Lóránt jezsuita atya, aki értesült róla, hogy a fordítás joga engem illet, és felkért erre a feladatra. Szóban meg is állapodtunk a majdani kiadásról, csakhogy az élet másképp rendezte.

Ahogy Szent Ignác első hivatalos életrajzírója, Pedro Ribadeneira úgy érezte, hogy tartozik Ignácnak azért a sok jóért, amit tőle kapott, és ezt műve megírásával kívánta viszonzni, úgy én is azt éreztem, hogy tartozom José Ignaciónak, szintén a tőle kapott sok jóért, és hogy én ezt a fordításra tett ígéretemmel tudom csak viszonzni. Szándékom töretlen volt, de a munkám és egyéb elfoglaltságaim miatt a vállalás átmenetileg teljesíthetetlennek tűnt. Eltelt két évtized, és 2008-ban Ignacio is meghalt. A róla megjelenő cikkek, látogatásom Iturenben a sírjánál belülről

ismét mozgósítottak, mégis további évek múlására és egy újabb „véletlenre” volt szükség, hogy most ezeket a sorokat írhasam. Ez a „véletlen” hozta úgy, hogy tudomásomra jusson a jubileumi évhez kapcsolódó kiadói szándék, és hirtelen azt érzem, mintha csak José Ignacio küldött volna egy utolsó, szép lehetőséget, hogy mégis megjelenjék ez a mű magyarul. Feladatom immár nem a fordítás, hanem a lektorálás lett. A munka elkészült, nekem pedig meggyőződése, hogy egy ilyen személyes történet még valamit hozzátesz a könyvhöz, ha mást nem, hát megmagyarázza, hogy miért csak most jelenik meg.

Mielőtt engedem az olvasót, hogy belevesse magát a XVI. század és Ignác alakjának rejtelseibe, hadd hívjam fel a figyelmet néhány szempontra. Mindenekelőtt arra, hogy a szerző történész, aki forrásokkal dolgozik. A rengeteg idézet a könyvben azt szolgálja, hogy hitelesen támassza alá mondanóját, hogy ő és az olvasó is magából a forrásból vonja le következtetéseit. Ezzel a módszerrel igyekezik – néha már-már kényszeresen – cáfolni egyebek mellett az Ignáchoz tapadó, sokszor ellentmondásos vagy egyenesen negatív felhangú beidegződéseket. Hivatásának másik része, hogy tanít, mint Ignác is, ezért minden alkalmat megragad a kultúra közvetítésére. Kérem is az olvasót, hogy ne szegje kedvét, ha időnként a fő témától elkalandozni látszó hosszú részletekkel találja magát szembe, ha bekezdéseken keresztül a középkori Kasztília anarchikus állapotának részleteiről, netán Bölcs Alfonz király törvénykönyvéről vagy arról olvas, hogy miért van nagyobb értéke a lombos fának, mint az örökzöldnek, és hogy milyen hangja, jelentése van a velencei Szent Márk-székesegyház harangjainak. Egyszerre meggyőző bennfentességgel, magabiztos és végtelenül finom „ecsetkezeléssel” közvetíti felénk szerteágazó gondolatait. A titok abban rejlik, hogy mindazt, ami e könyvben felbukkan, a szerző valahogyan – például származása okán, vagy sokoldalú tevékenységéből fakadóan, de főként tehetsége, érzékenysége, lelki finomsága és sajátos késztetése, hozzáállása révén – maga is megélte. A népet, a tájat, a nyelvet, a szokásokat belülről ismeri. Saját gyökerei a navarrai tájba nyúlnak, Iturenbe, de tanulóéveit Vitoria-ban töltötte, haza pedig „Donostiba”, San Sebastiánba járt. Honnan is? Hát Salamancából, Kasztília ódon illatú egyetemvárosából, és ritkábban Madridból, ahová időnként akadémikusi kötelességei szólították. Ugyanakkor Rómában is otthon volt, hiszen fiatalkorában a Pápai Gergely Egyetemre járt, számtalan kutató szemesztere alatt pedig a Spanyol Kollégiumban lakott, melynek egyik kijárata a Via Giulia-ra nyílik. Nekünk, magyaroknak fogalom ez az utcanév, hiszen itt található a Római Magyar Akadémia, ahol egyszer nekem is megadatott egy rövidebb tanulmányutat eltölteni. Ekkor három héten át pár lépésre laktunk egymástól. Én a Vatikáni Könyvtárban kutattam, ő pedig a Vatikáni Levéltárban gyűjtötte fáradhatatlanul a dokumentumokat hatalmas életművéhez. A büfé közös volt, ahol naponta egyszer szünetet tartottunk és kávéztunk. Már ott előkészítette a délutáni vagy hétvégi városnézéseket, melyek során szisztematikusan kísért el engem bizonyos látnivalókhoz. Elsőként az Il Gesù-templomba.

Stílusa tükrözi egyéniségét. Műve ezért roppant élő, kiszólásokkal és közbevetésekkel, elkalandozó kitérőkkel teli írás. Bátran eljátszik például egy olyan gondolattal, hogy vajon mi mindent láthatott a maga korában egy olyan ember, aki kénytelen volt két és fél hónapot eltölteni egy adott helyszínen, és ezt történelmi hitelességgel meg is eleveníti. Története helyenként egészen filmszerűvé válnak, életre kelnek a szereplők, amint megcsókolnak egy szentképet, vagy bölcsődalt énekelgetnek. Szinte magunk szemléljük a tájat végtelenségében, látjuk a színeket, érezzük az ízeket. Hihetetlenül plasztikus. José Ignacio Tellechea Idígoras a mindenséget vágyott befogadni, hogy mielőbb továbbadhassa. S tisztában volt ennek korlátaival és előnyeivel, amikor ironikusan így jellemezte magát: „Szerencsére csak egy fejem van és két kezem – jaj, ha több lenne!”

Emlékének ajánlom a fordításhoz adott lektori munkámat, hiszem, tudom, hogy közben ő vezette a kezemet, hallottam a hangját az olvasottak ízlelgetése közben, éreztem, ha valami tőle idegen. Hálás vagyok, hogy régi vágyam, ha kicsit másképp is, beteljesedett.

Bubnó Hedvig

EPILOGUS

José Ignacio Tellechea szellemi örökségének gondozását testvére, María Ángeles Tellechea és családja 2010. december 27-én átadta a San Sebastián Püspökségnek. A Püspökség Egymázmegyei Könyvtárában létrejött a José Ignacio Tellechea Idígoras Gyűjtemény.¹³ 2023 júliusában tett látogatásom alkalmával örömmel nyugtáztam, hogy a spanyol, baszk, francia, olasz, német, lengyel, angol, portugál és japán fordítás mellett a polcon már ott van a magyar nyelvű kiadás is.

¹³ <https://liburutegia.mendezmende.org>